ВІДГУК
офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Циганюк Юлії Володимирівни на дисертацію Липкана Ігоря Івановича на тему «Особливості доказування у справах про шахрайство, вчинене з використанням цифрових технологій», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність

Ступінь актуальності обраної теми

Розслідування кримінального правопорушення є складним процесом, що охоплює сукупність дій, спрямованих на встановлення події кримінального правопорушення, виявлення особи, яка його вчинила, і доведення її вини. Цей процес є невід'ємною частиною кримінального провадження, а його ефективність визначається якістю розшукової діяльності.

Варто зазначити, що така діяльність охоплює збір доказів, які підтверджують вчинення кримінального правопорушення, а також дотримання законності всіх процесуальних дій. Особливо це стосується розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням цифрових технологій, які часто потребують негайних і ретельних дій для збереження доказів, оскільки вони можуть бути швидко знищені або модифіковані в кіберпросторі.

Швидкий розвиток технологій, особливо у сфері цифрових технологій, значно розширює як можливості для правопорушників, так і для органів досудового розслідування, які намагаються адаптуватися до умов сьогодення. З одного боку, технології дають переваги для розвитку економіки та інших галузей суспільної діяльності, зокрема через покращення комунікацій і процесів обміну інформацією. З іншого боку, ці ж технології використовуються для вчинення кримінальних правопорушень, зокрема тих, що стосуються власності, наприклад, комп'ютерні кримінальні

правопорушення, кібершахрайство та інші форми протиправних діянь у мережі «Інтернет».

Розвиток цифрових технологій, зміна суспільно-політичного життя в Україні через повномасштабне вторгнення росії на територію України, збільшення кількості хакерських атак вимагають перегляду існуючих підходів до правового оцінювання кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням цифрових технологій. У зв'язку з цим важливо сформувати оновлене й удосконалити існуюче законодавство для забезпечення ефективної протидії кримінально протиправним посяганням, які здійснюються з використанням цифрових технологій.

Враховуючи вище сказане, актуальність теми дисертаційного дослідження Липкана Ігоря Івановича, яке присвячено доказуванню шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій, не викликає сумнівів як у науковому, теоретичному, так і у практичному аспектах.

Актуальність дисертаційної роботи підкреслюється також тим, що тема дослідження виконана відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021; Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023; Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 травня 2021 року № 447/2021; Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про загрози кібербезпеці держави та невідкладні заходи з їх нейтралізації», затвердженому Указом Президента України від 13 лютого 2017 року № 32/2017.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертації визначається також на основі використання правильної методології. У цьому дослідженні методологічною основою стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. *Діалектичний метод* був використаний для розгляду всіх аспектів теми в динаміці, виявлення їх взаємозв'язку та взаємообумовленості. Цей метод застосовувався в усіх розділах дослідження. Методи *системного аналізу та системно-структурний* метод застосовувалися під час аналізу обставини, що підлягають доказуванню у справах про шахрайство, вчинене з використанням цифрових технологій, та джерел доказів у цих справах (підрозділи 2.1, 2.2). *Статистичний метод* використовувався для обробки емпіричної бази даних, яка слугувала джерелом інформації про об'єкт дослідження (розділи 1, 2, 3). Метод *порівняльного правознавства* дав змогу провести аналіз норм кримінального процесуального законодавства та інших нормативних актів, які регулюють питання доказування у справах про шахрайство, вчинене з використанням цифрових технологій, у кримінальному процесуальному праві України й окремих країнах ЄС (підрозділи 3.2, 3.3). *Соціологічний підхід* застосовувався під час проведення соціологічного опитування (анкетування) слідчих, оперативних працівників і прокурорів з питань доказування у справах про шахрайство, вчинене з використанням цифрових технологій (розділи 1, 2, 3). *Формально-юридичний підхід* дав змогу визначити сутність, ознаки й види шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій (підрозділ 1.3).

За допомогою такої методології дисертаційне дослідження висвітлило і вирішило низку теоретичних та практичних проблем доказування шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій, формулювання обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінального законодавства України та законодавства про медіацію.

Дисертація за своїм змістом є цілісним дослідженням обраної проблематики. Всі структурні елементи роботи поєднуються в єдине ціле за законами формальної логіки. Викладення матеріалу є логічно послідовним та науково обгрунтованим.

Використана емпірична база дослідження та джерела дозволили сформулювати обґрунтовані та достовірні наукові положення, висновки та рекомендації. Так, автор використав узагальнені дані, отримані під час аналізу статистичних даних та аналітичних матеріалів місцевих судів, правових позицій Верховного Суду, узагальнені дані проведеного соціологічного опитування 89 слідчих, 76 оперативних працівників, 65 прокурорів, матеріали вивчення 352 кримінальних проваджень у таких областях, як Хмельницька, Черкаська, Вінницька, Рівненська, Тернопільська, Закарпатська, Тернопільська, Львівська, Київська, м. Київ за період з 2016 до 2023 рр.

Також науковий рівень дисертації підтверджує використання 200-т джерел за темою дослідження, частина з яких мовою оригіналу.

Наукові публікації здобувача відображають основний зміст дослідження. Загалом у автора є 8 наукових публікацій, серед яких 4 статті (одна у співавторстві), опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, 1 – в іноземному фаховому виданні та 3 тези доповідей, опубліковані в збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Хронологія публікацій автора підтверджує темпоральну послідовність, сталість та безперервність у зайнятті науковою діяльністю у контексті досліджуваної теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Ціла низка результатів і висновків, які з них слідують, були отримані

вперше і мають високий ступінь наукової новизни. Вперше представлено оновлений теоретичний підхід щодо джерел цифрових доказів, до яких віднесено цифрові документи та інші електронні докази, записи автономних систем, електронні докази, отримані через слідчі (розшукові) дії або негласні слідчі (розшукові) дії, електронні докази, отримані через заходи забезпечення або запобіжні заходи, електронні докази, отримані за допомогою технічних засобів (фото-, кінозйомка, відеозапис), електронні докази, отримані в результаті тимчасового вилучення майна, запропоновано зміни до кримінального процесуального законодавства щодо критеріїв допустимості копії цифрового доказу, яка виготовлена без участі спеціаліста в разі відсутності оригіналу цифрового доказу, з метою забезпечення уніфікованого підходу до збирання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з використанням цифрових технологій, та з метою уникнення неоднакового тлумачення кваліфікуючих ознак за ст. 190 КК України запропоновано внести уточнення до статті 190 КК України щодо специфіки використання технічних засобів у шахрайських схемах. Удосконалено низку положень, зокрема доктринальні позиції щодо переліку питань, які можуть бути поставлені експерту під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи, наукову позицію щодо напрямів удосконалення процедури проведення телекомунікаційних експертиз, до яких віднесено: створення централізованої бази даних для телекомунікаційних експертиз, що містить у собі розробку та впровадження національної або міжнародної бази даних, яка містила б перевірену й актуальну інформацію для судових експертів, створення національних стандартів для комп'ютерно-технічних і телекомунікаційних експертиз (встановлення чітких стандартів і методичних рекомендацій для проведення телекомунікаційних експертиз), підвищення кваліфікації експертів і забезпечення їх доступом до новітніх наукових досліджень; забезпечення надійного документування та сертифікації програмного забезпечення й технічних засобів, доктринальні положення щодо обставин, які мають бути

встановлені під час розслідування шахрайств, учинених з використанням цифрових технологій, на основі чого сформовано чотири групи таких обставин, які встановлені за результатами вивчення судово-слідчої практики, пропозицію щодо вдосконалення законодавчих норм для забезпечення більш ефективного тимчасового доступу до ключових доказів, що є особливо важливим у розслідуваннях, пов'язаних із сучасними формами шахрайства в кіберпросторі, на основі чого сформульовано пропозиції щодо внесення змін до ст. 166 КПК України.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в фахових виданнях України, також були представлені у вигляді доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Публікації повністю перекривають і вирішують завдання, що були поставлені в дисертаційному дослідженні.

Дослідження автора з відповідної тематики були впроваджені у практичну діяльність, науково-дослідну сферу та освітній процес.

Таким чином дисертаційне дослідження Липкана Ігоря Івановича виконане на високому науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист відповідають всім вимогам щодо здобуття ступеня кандидата юридичних наук, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків досліджень дисертаційної роботи Липкана Ігоря Івановича не викликають жодних зауважень. Пропозиції щодо змін до законодавства достатньо обґрунтовані та мають теоретичне і практичне значення. Висновки дисертаційної роботи є логічним результатом проведеного дослідження, а рекомендації базуються на висновках дослідження.

Що ж стосується тих висновків і пропозицій, які винесені на захист, то всі вони є достатньо аргументованими і становлять самостійний творчий доробок дисертанта. Тема і зміст дисертації відповідають науковій спеціальності 12.00.09.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

В дисертаційній роботі здійснено комплексне спеціальне наукове дослідження, присвячене доказуванню шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій, а також розроблено на цій основі пропозиції щодо вдосконалення законодавства та імплементацію в нього міжнародно-правових стандартів. Викладено доктринальні погляди на сучасний стан, розвиток та перспективи доказування шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій, в контексті національного та міжнародного законодавства. Виносяться на розгляд нові положення, які можуть слугувати для подальшого розвитку та вдосконалення науки кримінального процесу.

Здобувач здійснив належну статистичну обробку отриманих даних. Поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, а дисертант оволодів необхідними для рівня кандидата юридичних наук компетенціями.

В цілому роботу характеризує науковий, коректний стиль та вміння викладати матеріал, а сама робота відрізняється змістовною завершеністю, цілісністю і єдністю та свідчить про особистий внесок здобувача в юридичну науку.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у:

– *законотворчій діяльності* – під час внесення змін до відповідних нормативно-правових актів щодо регулювання розслідування шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій;

– *практичній діяльності* – як рекомендації під час практичної діяльності правоохоронних органів, а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації;

– *науково-дослідній сфері* – для подальших науково-дослідних розробок;

– *освітньому процесі* – для проведення різних форм занять із здобувачами вищої освіти денної та заочної форм навчання за такими навчальними дисциплінами: «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика» (акт впровадження Державного податкового університету від 8 квітня 2024 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Структура роботи Липкана Ігоря Івановича відповідає вимогам МОН України та порядку про присудження ступеня кандидата юридичних наук. Вона структурована і складається з анотації, змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Анотація у стислій формі представила основні тези дисертаційного дослідження, наводено перелік публікацій, в яких викладені основні результати представленого дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами. У вступі визначено обгрунтування вибору теми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, мета і завдання дослідження, об'єкт і предмет дослідження, методи дослідження, емпіричну базу, наукову новизну одержаних результатів, їх практичне значення, зазначені особисті внески дисертанта та інформацію про апробацію дисертації на профільних заходах, публікації, інформацію про структуру дисертації.

У розділі 1 «Теоретичні та правові аспекти дослідження доказування шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій» висвітлено

доктринальні позиції та законодавче підґрунтя щодо регулювання віртуального простору як середовища шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій, сутність та види такого шахрайства.

Позитивним є розроблена автором систематизація наукових доробків учених, які досліджували дотичні до теми дослідження питання. Так, автор визначив, що значний внесок у розробку цієї тематики зробили такі вчені:

1) Д. С. Азаров, Б. В. Андрєєв, О. А. Баранов, Ю. М. Батурін, В. М. Бутузов – їхні дослідження стосуються особливостей збирання цифрових доказів і технологій боротьби з кіберзлочинами;

2) Т. В. Варфоломеєв, М. С. Вертузаєв, О. Г. Волєводз, В. Д. Гавловський, В. О. Голубєв, В. Г. Гончаренко, В. А. Губанов – досліджували тактику й організацію розслідувань у сфері інформаційних технологій;

3) М. В. Гуцалюк, Д. О. Зиков, М. І. Камлик, М. В. Карчевський, В. А. Колесник – аналізували специфіку використання комп'ютерної техніки в шахрайствах і методи їхнього викриття;

4) А. А. Комаров, О. І. Котляревський, В. В. Крилов, В. Д. Ларичев, А. К. Лебедєв, О. В. Лисодєд, В. Б. Міщенко – досліджували методи аналізу цифрових слідів, залишених кіберзлочинцями;

5) О. І. Мотлях, В. І. Оборський, Б. В. Романюк, О. В. Смаглюк, О. М. Стрільців, О. І. Усов – займалися розробкою методик виявлення та документування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним доступом до інформації;

6) С. С. Чернявський, В. П. Хорст, В. С. Цимбалюк, В. П. Шеломенцев, О. М. Юрченко – внесли вклад у розробку профілактичних заходів та вдосконалення нормативно-правової бази у сфері протидії кримінальним правопорушенням, вчиненим з використанням цифрових технологій.

Заслуговує на увагу також висновок автора про те, що сучасними пріоритетними напрямами досліджень у цій сфері є: 1) обґрунтування й розробка методів збирання, фіксації та аналізу цифрових доказів; 2) удосконалення досудового розслідування кримінальних правопорушень,

учинених з використанням цифрових технологій, та посилення міжнародного співробітництва у цій сфері, особливо в умовах воєнного стану; 3) потреба у використанні спеціалізованого програмного забезпечення для розслідування кримінальних правопорушень у кіберпросторі; 4) розробка алгоритмів протидії новітнім формам кіберзлочинності; 5) вивчення впливу цифрових технологій на методи та способи вчинення кримінальних правопорушень.

На основі визначень віртуального простору й особливостей його використання як середовища для вчинення шахрайства виокремлено основні труднощі в доказуванні таких кримінально протиправних діянь: 1) анонімність учасників, адже в інтернеті-середовищі важко ідентифікувати шахраїв через анонімність користувачів і можливість використання фальшивих даних; 2) невизначеність щодо умов угоди, оскільки вони часто укладаються на підставі стандартних умов, що можуть бути неправильно зрозумілі чи не належно представлені покупцям; 3) технічні складнощі: для збору доказів потрібно мати доступ до електронного листування, транзакційних записів та іншої цифрової інформації, що може бути технічно складно або не завжди доступно; 4) різноманітність платіжних систем і способів оплати.

Як опонентом зазначалось раніше, використана емпірична база призвела до отримання об'єктивних результатів дослідження, зокрема автор проаналізувавши судові рішення, пов'язані з інтернет-шахрайством, виявив суттєві особливості в кримінально-правовій кваліфікації таких дій: 1) кваліфікуюча ознака використання комп'ютерної техніки. Із 439 судових рішень цієї категорії 292 випадки (67 %) були кваліфіковані як шахрайство, вчинене через незаконні операції із використанням цифрових технологій (ч. 3 ст. 190 КК України). У цих випадках злочинці використовували інтернет-майданчики для пропозиції товарів або послуг, яких вони фактично не мали, з метою заволодіння передплатою; 2) кваліфікація як звичайне шахрайство. У третині досліджених вироків дії злочинців були кваліфіковані як звичайне шахрайство (ч. 1-2 ст. 190 КК України). Це спостерігалося ним навіть за

аналогічних обставин, коли злочинці застосовували інтернет-технології для отримання коштів від потерпілих.

Аналіз автором судових рішень також дав змогу зробити висновок, що в 14 % випадків (21 вирок із 146), коли кваліфікуюча ознака «шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки» не була інкримінована. Суди наголошували, що сам факт використання інтернет-майданчиків або технічних засобів не завжди є вирішальним для кваліфікації кримінального правопорушення за ознакою застосування цифрових технологій. У деяких випадках кримінально протиправні дії були здійснені без значної інтеграції технічних засобів у механізм шахрайства, наприклад через прямий контакт із потерпілими після онлайн-комунікації. Крім того, органи досудового розслідування іноді не надавали достатніх доказів того, що технічні засоби були ключовим інструментом для реалізації шахрайської схеми. У таких випадках суди кваліфікували дії винних за загальною нормою шахрайства (ст. 190 КК України) без спеціальної кваліфікуючої ознаки. Суди іноді вважали, що пропозиція неіснуючих товарів через інтернет-платформи є проявом звичайного шахрайства, якщо техніка слугувала лише засобом комунікації, а не інструментом для реалізації незаконних операцій. Така позиція судів, на думку автора, вказує на відсутність чіткої межі між «звичайним шахрайством» та шахрайством із використанням електронно-обчислювальної техніки. Це може спричиняти нерівність у підходах до кримінальної відповідальності залежно від судового округу або складу суду.

У розділі 2 «Процесуальні аспекти доказування шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій» визначено перелік обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій, проаналізовано різні види джерел доказів у цих справах, висвітлено особливості проведення окремих видів експертиз у вищезазначеній категорії кримінальних проваджень.

Знову заслуговує на увагу використання автором емпіричних данних та формулювання висновку про те, що за результатами аналізу судово-слідчої практики встановлено, що часто перерахування коштів потерпілими розглядається окремими судами як добровільна дія, що не може бути кваліфікована як шахрайство, учинене за допомогою використання цифрових технологій. Це створює прогалину в правозастосуванні, адже в цьому випадку саме електронні платіжні системи використовуються як інструмент для отримання кримінально протиправних доходів. На основі цього автором запропоновано внести зміни до ст. 190 КК України, зокрема чітко визначити, що використання вебсайтів, електронних платіжних систем або інших технологій для обману потерпілих є формою незаконної операції.

Особливу увагу звернено на цифрові докази, які дають змогу виокремити їх як специфічну категорію доказів у кримінальному процесі. До їхніх особливостей віднесено: 1) цифрова (електронна) форма: це інформація, представлена у форматі, що може бути збережений, переданий і оброблений за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; 2) наявність електронного носія: інформація має зберігатися або бути доступною на специфічному електронному носієві (фізичному чи віртуальному), що забезпечує її автентичність; 3) релевантність: інформація повинна мати значення для конкретного кримінального провадження, тобто бути безпосередньо пов'язаною з обставинами, які підлягають встановленню; 4) специфічна природа: інформація повинна характеризуватися технічними особливостями, як-от можливість відновлення, копіювання без зміни первісного змісту, наявність метаданих і залежність від певних програмних та апаратних засобів для доступу.

На підставі аналізу доктринальних джерел запропоновано визначення цифрових доказів, під якими потрібно розуміти інформацію в цифровій формі, що збережена або передана за допомогою електронних засобів, яка є релевантною для встановлення обставин у конкретному кримінальному провадженні та має специфічну технічну природу, що забезпечує її

автентичність і можливість дослідження. Так, автор також пропонує замінити в Кримінальному кодексі України поняття «електронно-обчислювальна техніка» на «цифрові технології», додавши до нього сучасні технології, як-от інтернет, мобільні пристрої, програмне забезпечення, блокчейн тощо. Крім того, автором доведено, що в кримінальному законодавстві потрібно передбачити спеціальну статтю для кібершахрайства, яка б враховувала всі специфічні способи вчинення цього кримінального правопорушення в умовах цифрового середовища

Розділ 3 присвячений напрямам вдосконалення доказування у справах про шахрайство, вчинене з використанням цифрових технологій, в умовах сьогодення. У розділі досліджено проблеми доказування у справах про шахрайство, вчинене з використанням цифрових технологій, зарубіжний досвід доказування у справах про шахрайство, вчинене з використанням цифрових технологій, міжнародне співробітництво у справах про шахрайство, вчинене з використанням цифрових технологій.

Заслуговують на увагу висновки автора, які розроблені на основі проведеного анкетування практичних працівників, що норма про проведення тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному процесуальному законодавстві є неефективною. Така позиція автора сформована на основі декількох чинників:

По-перше, процес тимчасового доступу до документів і речей часто затягується. Цей захід є важливим, але повільним і залежить від численних додаткових кроків, як-от потреба в присутності представника організації, у володінні якого зберігаються потрібні документи чи матеріали (наприклад, банківських установ, операторів телекомунікаційних послуг). Це ускладнює процес і збільшує час, потрібний для збору важливої інформації, що може вплинути на успішність розслідування, особливо у справах про шахрайство, вчинене з використанням цифрових технологій.

По-друге, відсутні чіткі процесуальні строки в кримінальному процесуальному законодавстві. Так, у КПК України відсутні чіткі вказівки

щодо терміну, впродовж якого слідчий суддя повинен розглянути клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. Це створює правову невизначеність і може призвести до затримок у зборі доказів, що особливо критично у справах, пов'язаних із кібершахрайствами, де швидкість реагування має вирішальне значення.

По-третє, присутні штучні бар'єри в здобутті інформації. Одна з основних проблем, з якою стикаються слідчі, – це штучне ускладнення доступу до інформації, що становить банківську таємницю. Банківські установи часто створюють додаткові перешкоди для надання цієї інформації, незважаючи на законодавче регулювання, яке має забезпечувати доступ до таких даних у разі кримінальних розслідувань.

По-четверте, наявні законодавчі прогалини щодо банківської таємниці. Так, ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» встановлює спеціальний режим доступу до інформації, що є банківською таємницею, але на практиці цей процес часто ускладнюється бюрократичними вимогами та додатковими обмеженнями, що значно збільшує час, потрібний для отримання доступу до важливих доказів.

Усі ці чинники, на думку дисертанта, вказують на потребу в удосконаленні законодавчих норм і процедур для забезпечення більш ефективного доступу до ключових доказів, що є особливо важливим у розслідуваннях, пов'язаних із сучасними формами шахрайства в кіберпросторі. На основі цього сформульовано пропозиції щодо внесення змін до ст. 166 КПК України. Автором, у тексті дисертації, встановлено, що для покращення ефективності доказування шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій, потрібно: 1) розвивати культуру протидії шахрайства, забезпечуючи постійну підготовку та навчання співробітників організацій; 2) інвестувати в спеціалізовані технології для виявлення шахрайства, як-от програми для моніторингу транзакцій, аналізу поведінки користувачів і використання машинного навчання для виявлення аномалій; 3) залучати зовнішніх експертів для проведення аудитів і

розслідувань, що дасть змогу виявити можливі слабкі місця в захисті й покращити системи безпеки, розвивати законодавчу базу, що регулює протидію шахрайства, охоплюючи посилення відповідальності за шахрайські дії в інтернеті.

На основі аналізу сучасного стану міжнародного співробітництва України в частині розслідування шахрайства, вчиненого за допомогою цифрових технологій, визначено напрями покращення такої співпраці, а саме: посилення міжнародного партнерства (зокрема, розширення участі країн у Будапештській конвенції та залучення ООН до створення нових ініціатив); уніфікація стандартів (встановлення глобальних стандартів для розслідування кіберзлочинів та обміну даними); навчання фахівців (підготовка кіберекспертів, здатних працювати із цифровими доказами й технологіями розслідування); інформування громадян (проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності про методи соціальної інженерії та захист особистих даних).

У висновках дисертаційного дослідження автором сформульовано висновки, пропозиції й рекомендації, що відповідають вимогами наукової новизни, а дослідження сприяло виконанню наукового завдання щодо розкриття сутності, теоретичних та практичних аспектів процедури відкриття матеріалів у кримінальному процесі України.Список використаних джерел складається зі посилань на реферовані джерела в вітчизняних і міжнародних виданнях, наукові огляди та положення.

Список використаних джерел налічує 200 позицій та сформований за алфавітом. Кількість використаної наукової літератури є достатньою. Позитивним є використання судової практики.

Додатки містять результати анкетування, акт впроваджень про апробацію результатів, список публікацій здобувача за темою дисертації.

Таким чином, дисертація Липкана Ігоря Івановича відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею, результати якої вирішують

актуальне наукове завдання щодо особливостей доказування шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані результати дисертаційного дослідження Липкана Ігоря Івановича щодо особливостей доказування шахрайства, вчиненого з використанням цифрових технологій рекомендується для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні досліджень по даному напрямку, у нормотворчій діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію І.І. Липкана, водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту.

1. Дисертант у першому розділі недостатньо конкретизував поняття «цифрові технології», адже це поняття є дуже широким. На думку опонента, для посилення актуальності слід уточнити, які саме технології найчастіше використовуються у шахрайських схемах (онлайн-банкінг, криптовалюти, соціальні мережі тощо), щоб підкреслити масштаб і специфіку проблеми.

2. Здобувач у вступі до дисертації зазначає, що процес доказування шахрайств, учинених із використанням цифрових технологій є недостатньо ефективним, проте автором не пояснено, як неефективність доказування у таких справах впливає на правозастосовну практику: чи це призводить до виправдувальних вироків, закриття проваджень або зниження довіри до правосуддя.

3. Було б доцільно більш детально розглянути питання міжнародного досвіду доказування шахрайств, учинених з використанням цифрових технологій. Боротьба з такими кримінальними правопорушеннями є глобальним викликом, тому необхідно уточнити, як досвід інших країн підтверджує потребу у нових підходах до доказування.

4. У тексті роботи зазначено, що такі кримінальні правопорушення становлять «особливу небезпеку», але не наведено статистичних чи інших емпіричних даних (наприклад, динаміки зростання кібершахрайств в Україні чи у світі). На думку офіційного опонента, це підсилить аргументацію твердження і надасть більш стійку основу для актуальності проблеми.

Висловлені зауваження носять переважно уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони переслідують мету запросити автора до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

Загальний висновок опонента

Дисертаційне дослідження *Липкана Ігоря Івановича* на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Особливості доказування у справах про шахрайство, вчинене з використанням цифрових технологій» є завершеною працею, в якій здійснено вирішення наукового завдання, що має важливе соціальне і юридичне значення, а розроблені теоретичні положення, сукупність яких можна оцінити як нове значне досягнення в розвитку перспективного напряму в юридичній науці та в дисертаційних дослідженнях, в якому отримано нові науково-обґрунтовані результати, що мають суттєве значення для науки кримінального процесуального права та криміналістики, а також роботою, яка за своєю актуальністю, новизною, постановкою та вирішенням досліджених проблем і теоретичним рівнем та практичною значимістю, достовірністю і обґрунтованістю одержаних результатів, відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів,

затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 та вимогам до оформлення дисертації (Наказ Міністерства освіти і науки від 12.01. 2017 р. № 40 зі змінами), а її автор Липкан Ігор Іванович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
доктор юридичних наук, професор Юлія ЦИГАНЮК

Перший проректор
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
кандидат наук з державного управління, доцент Ірина КОВТУН